

Birinci yazı

Özbəkistanda 130-dan çox millətin nümayəndələri yaşayırlar. Bunlar arasında dunqanlar da var. Çin müsəlmanları olan dunqanlar 1842–1877-ci illərdə Dunqan üsyanındakı məğlubiyyətdən sonra Cinin Şensi, Qansu və Sintszyan əyalətlərindən Mərkəzi Asiyaya köçüblər.

Çin dilinin şensi dialektində danışan dunqanlar iki dini qrupa bölünürlər: “yaxşı” və “yaman”. Qansu dialektində danışan dunqanlar daha çox cahiriyyə sektasında birləşirlər. Əsas dinləri İslam olsa da, daoizm, konfutsiçilik və buddizmə də sitayiş edirlər.

Dunqanlar Qırğızistanın Çuy vilayəti ilə Qazaxıstanın Cambul vilayətinin sərhədində, Özbəkistanda isə Daşkənddə və Daşkənd vilayətində, Əndicanda və Fərqanə vadisinin şəhərlərində məskunlaşmışlar. Hazırda Qazaxıstanda 100 minə yaxın, Qırğızistanda təxminən o qədər, Özbəkistanda 5 minə yaxın dunqan yaşayır. Özbəkistanda yaşayanların əksəriyyəti Daşkənd vilayətinin Urtaçirçik rayonundakı Dunqan kəndində yerləşib. Bu kiçik kəndi Özbəkistanda kiçik Çin adlandırılır. Dilləri sino – Tibet dil qrupuna daxildir. Dunqanların mənşəyi haqqında alimlər arasında vahid fikir yoxdur. Özləri ərəb kökənli olduqlarını düşünürlər. Xalq arasında dolaşan əfsanəyə görə, Tan dövrü (618–907) İmperatoru yuxuda görür ki, onu yaşıl paltarlı bir gənc əjdahanın cəy-nağından xilas edir. Müdriklər imperatora deyir ki, əjdaha köçəri düşmənlər, yaşıl paltarlı gənc isə Qərbdə yeni yaranmış dinin simvoludur. Onların məsləhəti ilə imperator Ərəbistanı səfirlər göndərərək Məhəmməd Peyğəmbərdən (s.ə.s) kömək istəyir. Peyğəmbərin (s.ə.s) göndərdiyi 3

Mərkəzi Asiyanın çinli müsəlmanları – dunqanlar

min əsgər düşməmə qalib gəlir. Onları yarımda saxlamaq üçün imperator əsgərləri çin qızları ilə evləndirir. Bu nikahlardan doğulan nəsil isə dunqanlar adlanır.

Başqa bir fərziyyəyə görə, dunqanların əcdadı olan türklər Mərkəzi Asiyada yaşayıblar, monqollar onları Çinə qovub. Çində isə dunqanları müsəlmanlığı qəbul edən çinlilər sayırlar. Belə bir fikir də var ki, dunqanlar Çinə 1271-1368-ci illərdə Su-

riya, Mavəənnəhr, İran və Uyqurstandan gətirilib. Bunlar hərbiçilər, qullar, alimlər, sənətkarlar və ticarətçilər olublar. Beləliklə ərəblər, farslar və uyğurlar çinlilərlə qarışaraq xuey (dunqan) etnosunu formalaşdırıblar.

Dunqan sözünün bir neçə yaranma versiyası var:

1. Dunqan türk sözü olan Turqandan yaranıb, müəyyən ərazidə doğulan deməkdir.

2. Dunqan xuey sözünün türkcəyə tərcüməsidir, dönmüş mənasını verir.

3. Dunqanlar Çin dilində danışan tunkenlərdir.

4. Dunqan şərq sahilləri mənasını verir. Dunqanlar əbəs yerə demirlər ki, biz Şərqdən gəlmişik.

Dunqanlar əsrlər boyu əkinçilik, bostançılıq və düyü yetişdirməklə məşğul olublar. İndi də onlar müxtəlif tərəvəzlər – şirin bibər, badımcan, turp, kök, sarımsaq, çöl sarımsağı, pomidor, Çin kələmi, ədviyyat bitkiləri, paxlalı bitkilər əkib- becərilir. Özbəkistanda düyü istehsalının yeni səviyyəyə qalxmasında dunqanların əməyi böyükdür.

Dunqanlar milli mətbəx ənənələrini qoruyub saxlayıblar. Yeməklərində ənənəvi tərəvəzlərdən əlavə nişastadan, müxtəlif ədviyyatlardan istifadə edirlər. Əhali arasında lağman, manpar, mantı, funçoza adlanan dunqan yeməkləri çox məşhurdur. Mantı sözü Çin mənşəlidir. Əfsanəyə görə, bu yeməyi Çin sərkərdəsi və dövlət

xadimi Çjuqe Lyan yaradıb. Belə ki, döyüş zamanı çayı uğurla keçmək üçün bir neçə adam qurban verilməli idi. Sərkərdə insanları güdaza vermək istəmir. Əmr edir ki, xəmirdən kündələr hazırlayıb çaya atsınlar. Kündələrə “man tu” adı verilir, yəni kəsilmiş başlar.

Dunqanlar arasında ailə münasibətləri çox möhkəmdir. Dunqan ailəsi yeni nəsillərə ötürülən etnomədəni dəyərlər içərisində mühüm yer tutur. Ailə strukturunda üstün olan ənənə 2 və ya 3 nəslin nümayəndəsinin yaşadığı kiçik ailədir. Valideynlərin bir və ya bir neçə oğulla birgə yaşadığı ailələr də çoxdur. Bəzən isə oğullar ayrı yaşasalar da, ailə büdcəsi müştərək olur.

Ailədaxili münasibətlər – böyüklərə hörmət, uşaqlara diqqət dunqanlar üçün çox əhəmiyyətlidir. Dunqan ailəsində uşaqlar kiçik yaşlarından əməyə alışıdırılır. Ailədə rəhmətə gedən olanda 3,5,7,12,30,40,100-cü gün və il mərasimləri qeyd olunur. Dunqanların qeyd etdikləri başqa əlamətdar günlər də var: şirmyan – yeni doğulan uşağın 10-cu günü, manyue – yeni doğulan uşağın 40-cı günü, sun li – 50 illik yubiley və s. keçirilir.

Dunqanlar əsasən ana dilində danışır, Fərqanə vadisində və Daşkəndin qədim məhəlləsində yaşayanlar isə özbək dilində ünsiyyət qururlar. Dunqanlar rus, qırğız, qazax və Koreya dillərini də bilirlər. Dunqan dilində ərəb, fars və türk sözləri də çoxdur.

1990-cı ildə Daşkənddə Dunqan Mədəniyyət Mərkəzi yaradılıb. Mərkəzdə ana dili dərsləri keçirilir, Dunqan milli mədəniyyət muzeyi fəaliyyət göstərir, dunqan mədəniyyətinə aid eksponatlar sərgilənir.

Özbəkistanda fəaliyyət göstərən Çin şirkətləri dunqan diasporunun inkişafına, aztəminatlı dunqan ailələrinə kömək göstərirlər. Gənclərin təhsil almasına xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, 200-dən çox gənc Çinin müxtəlif şəhərlərinə oxumağa göndərilib. Mərkəzi Asiyada, o cümlədən, Özbəkistanda yaşayan dunqanlar arasında həkimlər, alimlər, müəllimlər, aqronomlar kifayət qədərdir.

Dunqanların özünəməxsus məişət və toy adətləri var. Bu haqda növbəti yazıda söhbət açacağıq.

Qulu KƏNGƏRLİ,
XQ-nin xüsusi müxbiri

Daşkənd